

процесу (розробка продукту, його реалізація, обслуговування), на організації обслуговування в готелях та інших закладах розміщення (спеціальність 050402 – готельне господарство). Освітня діяльність навчальних закладів I-II рівнів акредитації спрямовується відповідно на забезпечення якісними послугами (спеціальність 050403- молодший спеціаліст з обслуговування в готелях та готельних комплексах).

Зазначені зміни в базовому галузевому стандарті вищої освіти напряму 0504«Туризм» в поєднанні з розвитком наукових досліджень на базі класичних українських університетів дозволять більш диференційовано підійти до підготовки фахівців для сфери туризму, підняти якість підготовки кадрів і сприяти розвитку національного туризму.

Я. Олійник, д-р екон. наук

ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ ТУРИЗМУ

Висвітлюються проблеми підготовки фахівців для сфери туризму і місце класичної університетської освіти в цьому процесі.

Issues of professional training in tourism and the role of classic university education in this process are considered.

Постановка проблеми. Кадрові питання важливі для будь-якої сфери діяльності, а в сфері, яка торкається обслуговування населення, надання інформаційних послуг, кадрові питання стають вирішальними. Для туризму, який в суспільстві має не тільки економічну функцію, а перш за все освітньо-виховну, соціальну, питання якості кадрів є ключовим питанням розвитку. Від вирішення цього питання, без перебільшення, залежить стратегія розвитку національного туризму, імідж країни для світової спільноти, яка через подорожі пізнає світ.

Ступінь вивченості. Дослідженням проблем підготовки кадрів для туризму в різні роки присвятили свої роботи П.Г.Шищенко, С.І.Попович, В.К.Федорченко, Г.С.Цехмістрова, О.О.Любіцева, Т.Г.Сокол та інші, що свідчить про актуальність даної проблематики.

В той же час питання підготовки кадрів для туризму є питанням не тільки практичним, педагогічним, а питанням стратегічної ваги, оскільки від закладеного зараз в освітню модель підготовки фахівця залежить майбутній розвиток національного туризму. Саме тому основна ідея даної статті полягає в тому, щоб звернути увагу на необхідність удосконалення сучасної системи підготовки кадрів для туризму.

Виклад основного матеріалу. Відома фраза, що «кадри вирішують все» в сервісно орієнтованих галузях, таких як туризм, надалі все актуальніша. І тут постають в першу чергу стратегічні питання: яким повинен бути працівник туризму? до виконання яких завдань він повинен готуватися? Від відповіді на ці питання залежить подальша побудова всієї системи підготовки кадрів.

Вирішення цього стратегічного питання в свою чергу, залежить від того, яке розуміння туризму в суспільстві, яке розуміння сутності туризму закладено в державну туристичну політику?

Суспільні функції туризму не тільки поліаспектні, а й мають стійку тенденцію до диверсифікації та до переосмислення ролі туризму в суспільному житті. Глобальний характер туризму, про що свідчать статистичні показники Всесвітньої туристичної організації, коли кожен 10 житель Землі подорожує за межі своєї країни, робить туризм, як казали за соціалізм, «послом миру», важливою складовою іміджу кожної країни в світі. Великою мірою імідж цей формується туристичними кадрами.

Таким чином, державна туристична політика повинна спиратися на розуміння туризму як соціокультурного фактора суспільного розвитку. А розвиток туризму спирається на індустрію туризму, яка забезпечує не тільки комфортне, а й безпечне подорожування і в процесі цього подорожування реалізується мета подорожі. Тобто, суспільні функції туризму можна позиціювати наступним чином: соціокультурна, просвітницько-виховна, політична, економічна, екологічна тощо.

Зрозуміло, що коли першочерговим завданням туризму визначається економічне: якнайшвидше наповнення бюджету, тоді й система підготовки кадрів спрямована на «викачування» коштів - «викачування» коштів у власного населення за будь-який туристичний продукт будь-якої якості, а особливо, у іноземних туристів. Задля виконання такого завдання потрібно готувати «фахівця», здатного продавати будь-що, здатного «викручуватись» із будь-якої ситуації, перекладаючи відповідальність на партнерів, обставини і т.д. Тобто, коли функції туризму в суспільстві звужуються до економічних, а сам туризм розуміється виключно як відпочинок у фешенебельному готелі на модному курорті, де в пакеті основне місце займають програми, пов'язані з проведенням дозвілля (гральний бізнес, фітнес-центри тощо) підготовка кадрів повинна спрямовуватись на отримання максимального прибутку за будь-якої ситуації.

Інший погляд на туризм більш соціально налаштований, коли функції туризму в суспільстві розглядаються не так однозначно і на перше місце в туристичній політиці ставиться культурна, екологічна, виховна, просвітницька та інші гуманітарно спрямовані функції туризму. Чітко розмежовуються некомерційні і комерційні види туристичної діяльності. Перші повинні підтримуватись державою в плані соціалізації туризму, виховання в суспільстві «туристичного стилю життя», коли подорожування один-два рази на рік щонайменше стає невід'ємною складовою стилю життя, туризм входить до обов'язкових потреб членів суспільства. Тоді й акценти в підготовці кадрів зміщуються на підготовку фахівця, діяльність якого спрямована не тільки на реалізацію, а й на перспективи розвитку своєї фірми, місцевості, загалом національного туризму.

Туризм – синтетична галузь, яка потребує фахівців в різних галузях: в готельній, ресторанній справі, в сфері дозвілля, екскурсійної діяльності, організації дитячо-юнацького руху, спортивного туризму, маркетологів, здатних аналізувати стан туристичного ринку та оцінювати кон'юнктуру попиту,

менеджерів, які розробляють та реалізують турпродукт і т.д. Крім того, в туризмі задіяні представники «універсальних професій» - бухгалтери, економісти, інженери, технологи.

Туристична діяльність потребує кадрів різного рівня підготовки: робочих спеціальностей, виконавців, управлінців. Туризм не може розвиватися без наукового «забезпечення», що потребує підготовки кадрів вищої кваліфікації.

Таким виявляється коло проблем, які постають в процесі підготовки кадрів національного туризму.

Ще один важливий момент хотілося б підкреслити: кожна країна світу, розвиваючи туризм, прагне працювати «на ввіз» (на експорт туризму), залучати до себе якомога більше іноземних туристів. І в цьому Україна не є винятком. Сьогодні можна стверджувати, що етап повального виїзду, значного (більш ніж вдвічі) перевищення виїзду за межі країни над в'їздом іноземних туристів вже минає. Це факт, підтверджений не тільки статистикою (нажаль, вітчизняна статистика така, що фахівці не зовсім «безоглядно» довіряють їй), а й спостереженнями, опитуваннями, проведеними нами серед випускників, які працюють в туризмі (тобто, це експертні оцінки). Всі колишні соціалістичні країни пройшли такий етап, коли туризм був переважно «виїзним» і використовувався почасти з комерційною метою, як прикрита трудова міграція і ми тут не виняток. Але такий етап минає і наш туристичний ринок, хоча й не до кінця сформований, але вже набирає цивілізованого вигляду. Звідси першочерговим завданням є підготовка таких фахівців туризму, які б вміли пропагувати свою країну в світі, працюючи в сфері міжнародного туризму, та бути вихователями патріотизму, працюючи на ринку внутрішнього туризму.

В такій ситуації підготовка кадрів, на нашу думку, повинна структуруватися, тобто освіта для туризму повинна відповідати вимогам сучасного етапу розвитку галузі і ставати дедалі більш диференційованою. Це означає в першу чергу наведення певного ладу в системі підготовки кадрів для туризму.

Треба зазначити, що підготовка кадрів для туризму в Україні має свою історію і має свою традицію. Сучасна система вибудована не на «пустому місці». По-перше, існує значний зарубіжний досвід в цій сфері, а, по-друге, є достатньо тривалий вітчизняний досвід.

Стосовно зарубіжного досвіду. В світі склалося дві системи підготовки кадрів для туризму, які умовно можна назвати європейською та американською. За американською моделлю кадри для туризму готуються в коледжах при університетах; за європейською – у вищих спеціалізованих навчальних закладах (вищих фахових школах), забезпечуючи бакалаврський рівень підготовки. В практиці європейських соціалістичних країн склалося, що кадри для туризму готували в університетах на географічних (наприклад, Польща), економічних (наприклад, Сербія) або історичних (Литва) факультетах.

Україна, як відомо, в радянські часи взагалі не потребувала спеціально підготовлених фахівців. Система міжнародного туризму забезпечувалась переважно лінгвістами, а внутрішнього – будь-ким. Але туристсько-рекреаційний потенціал нашої країни такий високий, що туризм на наших

теренах розвивається вже понад сто років і за цей час були певні здобутки і в підготовці кадрів. Історики туризму віднайшли в архівах інформацію, що 1915р. в Києві були відкриті курси екскурсоводів, які набирали викладачів навчальних закладів, медичний персонал та інших представників дрібної, але добре освіченої інтелігенції, які бажали проводити екскурсії містом Києвом офіцерам, що знаходились тут на лікуванні. Була навіть пропозиція вважати, що фахова освіта в галузі туризму може вести свій відлік від цієї дати.

Масовий туристичний рух, який охопив населення країни наприкінці 50-х років і особливо поширився у 60-ті роки ХХ ст., викликав потребу у формування туристичної галузі і її кадровому забезпеченні. Відповідно до прийнятої 1969р. Постанови ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР та ВЦРПС “Про заходи подальшого розвитку туризму та екскурсій в країні”, в якій зазначалась зростаюча роль туризму і екскурсій як форми відпочинку, засобу підвищення культурного рівня та ідейно-політичного виховання населення, розбудовувалась матеріально-технічна база та удосконалювались організаційно-управлінські засади туристичної діяльності, цілеспрямовано почала провадитись на державному рівні пропаганда туризму. Опікувались розвитком внутрішнього туризму в країні профспілки, а для забезпечення участі в міжнародному туризмі були сформовані окремі структури – ВАТ “Інтурист” та БММТ “Супутник”. Формування галузі потребувало кадрів, і в 1970р. Республіканська рада по туризму ВЦРПС звернулася на географічний факультет Київського національного (тоді державного) університету імені Тараса Шевченка з питань підготовки фахівців з туристсько-екскурсійної діяльності. Так, 35 років тому, на географічному факультеті на кафедрі фізичної географії розпочалась підготовка методистів-організаторів туристсько-екскурсійної справи на рівні спеціалізації фаху “Географія”. Запровадження цієї спеціалізації потребувало навчально-методичного забезпечення, яке було розроблене на основі географічної освіти. До навчального плану були введені дисципліни поглибленого вивчення ресурсів, які могли бути використані в туризмі, зокрема, в активних, оздоровчих та культурно-пізнавальних його видах. Запроваджувались навчальні дисципліни спеціалізації, які розроблялися на основі нових напрямків географічних досліджень: рекреаційна географія, географія туризму, основи екскурсознавства.

В Україні розробкою рекреаційної географії займались на географічному факультеті Таврійського (тоді Симферопольського) університету І.Т.Твердохлебов, Л.О.Багрова, М.В.Багров і був підготовлений відповідний підручник (Мироненко М.С., Твердохлебов І.Т. “Рекреаційна географія”, 1981р.), в якому узагальнювались теоретико-методичні та аналітичні дослідження з рекреаційної географії і туризму. Тобто, навчальний план був орієнтований на підготовку фахівців для розвитку передусім внутрішнього туризму, з акцентом на активні його форми та екскурсійну діяльність, які були на той час найпоширенішими видами внутрішнього туризму. Зазвичай тур внутрішнього туризму включав культурно-пізнавальну програму (історико-культурні пам'ятки туристичних центрів) та турпохід по заповідних місцях. Стандартний тур був достатньо тривалим, не менше двох тижнів. Перші випускники кафедри отримали призначення на турбази в Карпатах, де працювали методистами,

екскурсоводами. Набори на дану спеціалізацію постійно збільшувались, відповідно державному замовленню, а випускники працевлаштовувались на турбазах, в екскурсійних бюро провідних туристичних центрів та районів країни, працювали вони і в структурах, які забезпечували міжнародні туристичні подорожі.

Зміна суспільних умов функціонування туризму, розвиток ринкових відносин в економіці та лібералізація зовнішньоекономічної діяльності в часи Незалежності змінили й характер діяльності в туризмі. На початку 90-х років ХХ ст. галузь зазнала значного сплеску в своєму розвитку. Відбулася переорієнтація туризму з внутрішнього та міжнародний, що потребувало відповідних змін у підготовці фахівців.

Саме географія, як комплексна наука, яка дає широке уявлення про взаємозв'язки та взаємодію, взаємозалежність людської діяльності і природного середовища, і побудована на цій основі географічна освіта виявились спроможними задовольнити запити суспільства в підготовці спеціалістів в галузі туризму. Так 1990р. на географічному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка була створена кафедра країнознавства та туризму. Спочатку на кафедрі готували спеціалістів широкого університетського профілю за спеціалізаціями “Географія. Менеджмент туризму” та “Географія. Міжнародні дослідження регіонів” спеціальності “Географія” (0705.01), а з 2004р., коли був прийнятий Міністерством освіти і науки України Галузевий стандарт вищої освіти напряму підготовки 0504 “Туризм”, переорієнтували навчальні плани відповідно до вимог даного стандарту, залишивши в структурі підготовки фахівців для туризму потужну географічну складову. Студенти отримують ґрунтовні знання з базових географічних дисциплін, таких як геологія, метеорологія, гідрологія, ґрунтознавство, геоморфологія, ландшафтознавство. Ці знання є основою для спеціалізованих курсів з туристичних ресурсів, з екскурсознавства. Опанування нормативних курсів з загального землезнавства, фізичної географії материків, регіональної економічної і соціальної географії, географії світового господарства дає всебічне уявлення про взаємодію людини і природи і можуть розглядатися як основа для викладання курсів спеціалізації з організації туризму, маркетингу і логістики в туризмі, функціонування туристичних ринків. Тобто, побудова фахової освіти для туризму на основі географічної є продуктивним шляхом, який розширює кругозір майбутнього фахівця, дозволяє йому виявляти взаємозв'язки і встановлювати взаємодії різних компонентів, системно мислити і приймати рішення в мінливих ринкових умовах.

Сьогодні в країні серед молоді набуття фаху для роботи в сфері туризму залишається дуже популярним, про що свідчить щорічно зростаюча кількість абітурієнтів. Зокрема, в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка зараз підготовкою кадрів для туризму займаються дві кафедри: кафедра країнознавства і туризму, яка спеціалізується в сфері міжнародного туризму, та кафедра географії України, яка почала спеціалізуватися в сфері внутрішнього туризму. Обидві спеціалізації передбачають підготовку фахівців на основі згармонізованих галузевих стандартів освіти напряму “Туризм” та

напряму “Географія”. Сьогодні географічний факультет забезпечує підготовку фахівців для сфери туризму по двох напрямках: 1) напряму 0504-“туризм”, спеціальність “міжнародний туризм”; 2) напряму 0705-“географія”, спеціалізація “рекреаційна географія і туризм”. Форма навчання денна (“міжнародний туризм” та денна і заочна – “рекреаційна географія”). Підготовка спеціалістів велась і ведеться за три-ступеневою системою: бакалавр-спеціаліст-магістр, на магістерський рівень приймаються особи з інших факультетів університету та вищих учбових закладів відповідної спеціалізації.

Тільки кафедрою країнознавства та туризму географічного факультету за час свого існування підготовлено понад 300 фахівців, які працюють на провідних туристичних підприємствах Києва та України, заснували та успішно продовжують власну справу в туристичному бізнесі. Підготовлено також більш ніж півтора десятка кандидатів наук, що займаються науковою діяльністю в системі Національної Академії наук України, викладають в вузах країни.

Тобто, хотілося б наголосити, що саме університетська освіта, закладена на географічних факультетах Київського та Таврійського університетів, формувала фахівців як виконавського, так і управлінського рівня ще з 70-х років минулого сторіччя.

В Україні сьогодні багато зроблено в сфері державної політики підготовки кадрів для туризму: розроблений галузевий стандарт вищої освіти (ГСВОУ 0504-туризм), внесені зміни та доповнення в державний перелік професій, в Державній акредитаційній комісії Міністерства освіти і науки України провадиться акредитація вузів I-IV рівнів як за згаданим стандартом 0504-туризм, так і за стандартом «Менеджмент організацій». Нині кадри для туризму всіх рівнів готують майже півтори сотні навчальних закладів, з них майже половина мають статус університетів, тобто призначені для підготовки кадрів переважно управлінського рівня. Але ці навчальні заклади дуже різні і за своїм якісним складом (професорсько-викладацьким), і за матеріальною базою, і за рівнем розвитку наукових досліджень, що є обов’язковою складовою відповідно до вимог Болонського процесу, в який вступила Україна весною 2006 р. Відповідно різним, незважаючи на дотримання вимог названих освітніх стандартів, є базова підготовка кадрів для туризму.

А звідси є потреба впорядкування, диференціації вузів, які готують кадри для туризму. На наш погляд, це проблема не тільки Міністерства освіти і науки України, чи Міністерства культури та туризму України, ця проблема може (і повинна задля підвищення якості кадрів) бути вирішена на державному рівні. В чому, на нашу думку, полягає така диференціація. Пропонуємо таку модель, яка, безумовно, не є остаточною, може корегуватися, але не змінюючи, як кажуть, «стрижневої ідеї» - підвищення якості підготовки кадрів відповідно до змінних умов світового туристичного ринку і потреби відповідати його вимогам на ринку національного туризму.

Модель: 1) класичні університети найбільш відповідають вимогам Болонського процесу і тому мають всі підстави спеціалізуватись на підготовці кадрів для власне туристичної галузі – туризмологів (туризмознавців), тобто фахівців, здатних провадити моніторинг туристичного ринку, розробляти

«фірмову», регіональну і навіть державну стратегію розвитку туризму. Ті ж класичні університети зараз здійснюють найефективніше підготовку кадрів вищої кваліфікації (кандидатів наук), ведуть наукові дослідження, поєднуючи їх з навчальним процесом;

2) «фахові» університети, що мають матеріально-технічну базу, яка технологічно більш відповідає вимогам підготовки фахівців для готельно-ресторанного бізнесу, організації дозвілля в сфері туризму тощо і можуть більш ефективно спеціалізуватись з підготовки фахівців індустрії туризму;

3) потребує розширення система підготовки фахівців виконавської ланки та робочих спеціальностей в туризмі на базі технікумів та училищ.

Ще на один «болючий» момент хотілося б звернути увагу – це підготовка екскурсоводів. Екскурсовод завжди сприймався як освічена, інтелігентна людина, яка передає інформацію туристам (екскурсантам) на високому фаховому рівні, здатна до спілкування з найрізноманітнішою аудиторією (тобто, психолого-педагогічна підготовка завжди була обов'язковою в підготовці екскурсовода, так само як і вища освіта). Нажаль, в діючому переліку професій професія екскурсовода віднесена до робочих, що не передбачає наявності вищої освіти, а тільки навичок до виконання певного кола функціональних обов'язків. Вважаємо, що цей нонсенс потребує усунення. Підготовка екскурсоводів здійснювалась і зараз здійснюється на базі вищої освіти і це потребує відповідного закріплення на рівні державних документів.

Висновок. Ринок праці в сфері туризму нашої країни, незважаючи на потужну підготовку кадрів, ще ненасичений. Якість кадрів також потребує підвищення. І одним із шляхів підвищення якості підготовки кадрів вітчизняного туризму ми пропонуємо на шляху посилення ролі класичних університетів в підготовці кадрів для туризму.

1. Бабарицька В.К., Бейдик О.О., Любіцева О.О., Попович С.І. Підготовка туристичних кадрів в Україні /З історії вітчизняного туризму.-К.:ФПУ Ін-т туризму, 1997, сс.192-195; 2. Сакун Л.В. Теория и практика подготовки специалистов сферы туризма в развитых странах мира.-К.:МАУП, 2004.-399с.; 3. Федорченко В.К., Фоменко Н.А., Скрипник М.І., Цехмістрова Г.С. Педагогіка туризму. Навч.посібник.-К.:Видав.Дім «Слово», 2004.-296с.

І. Смирнов, д-р геогр. наук

ТУРИЗМОЛОГІЯ ТА МІЖНАРОДНИЙ ТУРИСТИЧНИЙ БІЗНЕС: ПЛОЩИНИ ВЗАЄМОДІЇ

Показано сфери взаємодії туризмології та міжнародного туристичного бізнесу.

Shown tourismology and international tourist business spheres of interconnection.

Туристичний бізнес - один з нових, але надзвичайно динамічних напрямків підприємницької діяльності в світі та Україні. У його успішному